

ТЕТЕРУК М. А.
студентка V курсу
денної форми навчання
юридичного факультету
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

УДК 346.91

САМОПРЕДСТАВНИЦТВО ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ В ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

Статтю присвячено проблемам визначення правової природи самопредставництва юридичної особи в господарському судочинстві. Проаналізовано основні підходи до розуміння правової природи здійснення представництва органом чи посадовою особою юридичної особи. Розглянуто окремі проблемні питання, які знайшли відображення у відповідній судовій практиці щодо підтвердження повноважень представника та можливості подання учасником юридичної особи позову в інтересах товариства.

Ключові слова: юридична особа, самопредставництво, представництво юридичної особи, керівник, орган юридичної особи.

Стаття посвящена проблемам определения правовой природы самопредставительства юридического лица в хозяйственном судопроизводстве. Проанализированы основные подходы к пониманию правовой природы осуществления представительства органом или должностным лицом юридического лица. Рассмотрены отдельные проблемные вопросы, которые нашли отражение в соответствующей судебной практике по подтверждению полномочий представителя и возможности подачи участником юридического лица иска в интересах общества.

Ключевые слова: юридическое лицо, самопредставительство, представительство юридического лица, руководитель, орган юридического лица.

The article is devoted to the issues of determining the legal nature of self-representation of a legal entity in economic legal proceedings. The main approaches to understanding the legal nature of the implementation of representation by a body or an official of a legal entity are analyzed. The author examines individual problem issues, which are reflected in the relevant judicial practice concerning the confirmation of the authority of the representative and the possibility of a claim by a party of a legal entity in the interests of the company.

Key words: legal entity, self-representation, representation of a legal entity, manager, body of a legal entity.

Вступ. Внесення змін до Конституції України в частині правосуддя, а саме щодо запровадженням так званої «адвокатської монополії» та прийняття нової редакції Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК), вимагає проведення правового аналізу інститутів, які є новими для господарського процесу. Так, ГПК закріплює можливість юридичної особиздійснювати самопредставництво, тобто брати участь у справі через свого керівника або члена виконавчого органу, уповноваженого діяти від її імені відповідно до закону, статуту, положення. З огляду на це, варто відмежувати самопредставництво від

договірному представництві, адже існують погляди, що запровадження самопредставництва юридичних осіб здійснено всупереч положенням Конституції України про виключне право адвоката на здійснення представництва в суді.

Питання здійснення процесуального представництва юридичних осіб їх органами та посадовими особами окремі проблемні аспекти їх практичної реалізації були предметом досліджень С.С.Бичкової, С.О.Короєда, І.А. Павлуника, О.Ю. Русина, В.В. Цюри, В.В. Резнікової, О.В. Россильної, В.Е. Беяневича та інших.

Постановка завдання. Метою статті є здійснення аналізу правової природи самопредставництва юридичної особи, порівняння процесуального самопредставництва з класичним розумінням представництва, дослідження окремих проблемних аспектів даного інституту та кореспондуючої ним судової практики.

Результати дослідження. Тема представництва юридичної особи її органами та посадовими особами залишається однією із найбільш дискусійних, оскільки серед дослідників не існує єдиного підходу як до визначення правової природи представництва, яке здійснюється органом юридичної особи, так і до розмежування представництва та самопредставництва юридичної особи.

Зокрема, в юридичній доктрині сформувалися два основних підходи до розуміння правової природи здійснення представництва органом чи посадовою особою юридичної особи.

Так, відповідно до першого підходу виконавчий орган є законним представником юридичної особи. Таке розуміння базується на тому, що юридична особа це штучно створений суб'єкт права, який не має можливості самостійно вступати у відносини з третіми особами, а для вчинення будь-яких дій необхідною є наявність специфічного представника. Зокрема, прихильником даного підходу був Шершеневич Г. Ф., який визначав представництво юридичної особи різновидом законного представництва. Його позиція обґрунтовувалася тим, що юридична особа має представника у виді правління, яке назначається відповідно до закону [1, с. 185].

Саме таке концепція розуміння правової природи представництва органом чи посадовою особою юридичної особи була відображена в попередній редакції ГПК, де в 28 статті визначалося, що право вести справи в судах від імені юридичної особи надається:

- 1) її органам через представника;
- 2) іншим особам за довіреністю від імені підприємства, організації;
- 3) відособленому підрозділу, якщо таке право йому надано документами [2].

Оскільки дії органу юридичної особи - це суть дії самої юридичної особи, норма статті 28 ГПК України фактично розмежовувала самопредставництво юридичної особи у господарському судочинстві та її представництво в якості клієнта іншою особою, зокрема адвокатом.

Інший підхід передбачає, що орган юридичної особи не розглядається її представником, він визначається її складовою частиною, який відповідно до наявних повноважень формулює та виражає волю юридичної особи і керує її діяльністю [3, с. 29].

Чинна редакція ГПК у визначенні розуміння самопредставництва юридичної особи є ближчою саме до другої концепції, яка розглядає орган юридичної особи не як окремий суб'єкт права, а складовою структурною частиною юридичної особи.

Даний висновок випливає із аналізу частини першої-третьої статті 56 чинної редакції ГПК, де передбачається, що юридична особа бере участь у справі через свого керівника або члена виконавчого органу, уповноваженого діяти від її імені відповідно до закону, статуту, положення (самопредставництво юридичної особи), або через представника. Тобто самопредставництво в новій редакції чітко відмежоване від представництва в класичному розумінні, адже передбачається, що у справі бере участь безпосередньо юридична особа, але виразити свою волю вона може лише через керівника або члена виконавчого органу [4].

Загалом представництво юридичної особи в господарському судочинстві відповідно до чинного ГПК може здійснюватися:

- 1) керівником або членом виконавчого органу (самопредставництво);
- 2) представником (адвокат чи повнолітня, дієздатна особа у малозначних справах).

Подібне розуміння представництва юридичної особи наводиться Цюрою В.В., який пропонує вважати представництво юридичної особи її органами та посадовими особами квазіпредставництвом. Такий підхід базується на відсутності основоположних ознак представництва в класичному розумінні, проте в «представників» юридичної особи наявний певний обсяг повноважень і загальна спрямованість їх діяльності фактично подібна до недоговірного представництва як такого [5, с. 55]. На нашу думку, саме такий підхід до розуміння правової природи здійснення представництва органом чи посадовою особою юридичної особи є таким, що найповніше розкриває його суть.

Також на відмінності процесуального представництва органом юридичної особи від традиційного процесуального представництва наголошують Резнікова В.В та Россильна О.В. Проте вони зазначають, що орган юридичної особи все ж реалізує представницькі функції, характерними ознаками яких є: орган функціонує як складова частина суб'єкта господарювання та не має власної господарської процесуальної правосуб'єктності; процесуальні права та обов'язки реалізуються не іншою особою, а органом самої юридичної особи; не поширюється правило «умовності заміщення», тому що юридична особа не може брати участь у справі безпосередньо в силу своєї правової природи [6, с. 161].

Для юридичної особи представництво її органів пов'язане в цілому з її «юридичним існуванням» – реалізацією правосуб'єктності. Прикметно, що в чинній редакції ГПК вперше закріплюється та дається визначення процесуальній право- та дієздатності, які визначалися лише на доктринальному рівні та раніше не отримували належного закріплення в процесуальному законодавстві. Так, здатність юридичної особи мати процесуальні права та обов'язки сторони, третьої особи, заявника, боржника є процесуальною правоздатністю, а особисто здійснювати процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді є процесуальною дієздатністю [4].

Загалом категорія «самопредставництво» вперше закріплюється в процесуальному законодавстві, проте саме явище не є новим для сторін, які й раніше могли брати участь у справі особисто, а у випадку юридичних осіб – через уповноважених відповідно до статуту органів.

Отже, самопредставництво юридичної особи – це різновид процесуального представництва при якому юридична особа бере участь у справі через свого керівника або члена виконавчого органу, уповноваженого діяти від її імені відповідно до закону, статуту, положення, при цьому процесуальні права та обов'язки реалізуються не іншою особою, а органом самої юридичної особи, оскільки юридична особа не може брати участь у справі безпосередньо в силу своєї правової природи.

Відповідно до ч. 3 ст. 92 ЦК дієздатність юридичної особи може здійснюватись як колегіальним органом, так і одноособовим органом [7]. При цьому, одноособовим органом юридичної особи виступає її керівник (директор, голова та ін.), а колегіальними органами є правління, дирекція, тощо. Відповідно до ч. 3 ст. 92 ЦК слід виходити із презумпції наявності повноваження на здійснення дієздатності юридичної особи як у одноособового органу юридичної особи, так і у керівника колегіального органу юридичної особи.

Проте більш неоднозначною є ситуація, коли орган управління юридичної особи є колегіальним, адже в такому разі брати участь у господарському процесі можна також доручивши виконання представницьких повноважень одному з членів цього колегіального органу. Поряд з тим, варто зауважити, що уповноваження одного з членів колегіального органу на здійснення представницьких функцій має відбуватися шляхом закріплення відповідних повноважень в установчих документах юридичної особи, лише в такому разі дане представництво може розглядатися як самопредставництво юридичної особи.

З даного питання наявний правовий висновок викладений в постанові Великої палати Верховного Суду у справі №910/23346/16 від 13 березня 2018 року в якому наголошується на тому, що участь в судовому засіданні представника юридичної особи, повноваження якого

підтверджуються довіреністю, виключає можливість вважати, що має місце самопредставництво. Так, ВС звернув увагу, що в порядку самопредставництва юридичну особу може бути представлено керівником за посадою або іншою особою, повноваження якого підтвержені законом або установчими документами [8].

Даний правовий висновок Верховного Суду фактично поставив крапку в намаганнях сторін обґрунтувати можливість представництва інтересів в господарському суді за довіреністю не адвокатом, а іншими особами за довіреністю всупереч запровадженню адвокатської монополії на представництво в господарських судах обґрунтовуючи це тим, що особа за довіреністю здійснює самопредставництво юридичної особи.

Окрім того, аналогічна позиція міститься в постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 15 лютого 2018 року у справі № 911/1023/17. В даному рішенні судом встановлено, що в судове засідання з'явився ОСОБА_7, який на підтвердження своїх повноважень в якості представника позивача надав суду довіреність. Як вбачається з наданої довіреності, позивач уповноважив ОСОБА_7 – провідного юрист-консульта юридичного відділу як члена виконавчого органу діяти від його імені та представляти його інтереси в суді. Суд наголосив, що в порушення ст. 56 ГПК, ОСОБА_7 не були надані належні докази, які надають йому право представляти юридичну особу, тому він був недопушений до справи в якості самопредставництва позивача [9].

Новітня судова практика чітко відзначає, що самопредставництво юридичної особи може здійснюватися керівником за посадою або іншою особою, повноваження якого підтвержені законом або установчими документами, але ні в якому разі не за довіреністю.

Не можна оминати досить поширену думку, що у зв'язку із запровадженням монополії адвокатури, юридичні особи будуть практикувати уникнення залучення адвокатів шляхом введення керівника юридичного підрозділу до виконавчого органу, одночасно виписавши його повноваження щодо представництва в статуті (положенні) і зафіксувавши повноваження діяти від імені юридичної особи в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. В будь-якому разі, законодавчі обмеження для даної альтернативи відсутні, тому така практика дійсно може мати місце в майбутньому.

Також заслуговує на увагу ч. 6 ст. 44 ГПК, яка визначає, що юридична особа може набувати процесуальних прав та обов'язків і здійснювати їх через своїх учасників у випадках, коли відповідно до закону чи установчого документа така юридична особа набуває та здійснює права, а також несе обов'язки через своїх учасників [4].

Для прикладу, за правилом, яке міститься в ч. 1 ст. 122 ЦК, кожний учасник повного товариства має право діяти від імені товариства, якщо засновницьким договором не визначено, що всі учасники ведуть справи спільно або що ведення справ доручено окремим учасникам [7]. Тобто в даному випадку товариство набуватиме процесуальних прав та обов'язків і здійснювати їх через своїх учасників.

Проте на протипагу вищезазначеному правова позиція Верховного Суду України (п. 51 Постанови Пленуму Верховного суду України “Про практику розгляду судами корпоративних спорів”) наголошує, що законом не передбачено право акціонера (учасника) господарського товариства звертатися до суду за захистом прав або охоронюваних законом інтересів товариства поза відносинами представництва. На цій підставі господарським судам належить відмовляти учасникам (акціонерам) господарських товариств у задоволенні позовів щодо укладення, зміни, розірвання або визнання недійсними договорів та інших угод, укладених господарським товариством [10].

Дана позиція ґрунтується на тому, що учасник господарського товариства має незаперечне право на управління справами товариства, зокрема шляхом участі у загальних зборах, голосуванні щодо усіх питань його діяльності товариства, але при цьому обмежується право учасника безпосередньо оскаржувати укладені товариством договори. Легітимні інтереси товариства формулюються його вищими органами і захищаються в суді не окремим акціонером (учасником), індивідуальні інтереси якого можуть суперечити як інтересам інших

акціонерів, так і законним інтересам усього товариства, а правлінням чи іншими спеціально уповноваженими на це виконавчими органами останнього.

Висновки. Самопредставництво юридичної особи в чинній редакції ГПК чітко відмежоване від представництва в класичному розумінні, адже передбачається, що у справі бере участь безпосередньо юридична особа, але виразити свою волю вона може лише через керівника або члена виконавчого органу. Для юридичної особи представництво її органів пов'язане в цілому з реалізацією її правосуб'єктності.

Категорія «самопредставництво» вперше закріплюється в процесуальному законодавстві, проте саме явище не є новим в господарському процесі, його можна визначити як різновид процесуального представництва при якому юридична особа бере участь у справі через свого керівника або члена виконавчого органу, уповноваженого діяти від її імені відповідно до закону, статуту, положення, при цьому процесуальні права та обов'язки реалізуються не іншою особою, а органом самої юридичної особи, оскільки юридична особа не може брати участь у справі безпосередньо в силу своєї правової природи.

Новітня судова практика Верховного Суду чітко відзначає, що самопредставництво юридичної особи може здійснюватися керівником за посадою або іншою особою, повноваження якого підтверджені законом або установчими документами, але ні в якому разі не за довіреністю.

Список використаних джерел:

1. Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского прав. Москва: издание бр. Башмаковых. 1911. 858 с.
2. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 в редакції станом на 03.08.2017. Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1798-12/ed20170803>.
3. Доманова І. Ю. Представник та орган юридичної особи. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Юридичні науки. 2005. № 67. С. 28–30.
4. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 в редакції станом на 07.01.2018. Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.
5. Цюра В. В. Правова природа представницьких повноважень органів і посадових осіб юридичної особи. Прикарпатський юридичний вісник. 2016. № 2. С. 54–57.
6. Резнікова В.В., Россильна О.В. Представництво органом юридичної особи її інтересів у господарському процесі. Вісник господарського судочинства. 2016. № 1. С.153–161.
7. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV в редакції станом на 07.03.2018. Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
8. Постанова Великої палати Верховного Суду у справі №910/23346/16 від 13 березня 2018 року. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72909638>.
9. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 15 лютого 2018 року у справі № 911/1023/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72364602>.
10. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 жовтня 2008 р. «Про практику розгляду судами корпоративних спорів». Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-08>.

